

ADALÉKOK A NYUGATI INTEGRÁCIÓ GENEZISÉHEZ

1. „A világ szabad népei támogatásunkra számitanak...”

Harry S. Truman 1945. október 27-én nyilatkozott első ízben a világháború befejezése óta az Egyesült Államok külpolitikájáról.¹ A tizenkét alapvető fel-soroló beszéd szelleme, hangneme nem egyezett az alig három hónappal aze-lőtt Potsdamban elfogadott közleményével, amely leszögezte, hogy a konferencia „megerősítette a három kormány közötti kapcsolatokat és kiszélesítette együtt-működésük és kölcsönös megértésük kereteit.”² Truman hitet tett a béke, az ENSZ, a nemzetközi gazdasági együttműködés, a kereskedelemben és a nyersa-nyagok megszerzésében érvényesítendő egyenlő lehetőségek, a tengerek szabada-sága mellett; kinyilvánította, hogy az Egyesült Államok nem törekszik területi expanzióra, önző előnyökre, nincsenek agresszióra irányuló tervei. Ám beszédé-nek középpontjában nem ezek az elvek álltak. Kijelentette: „Nem hagyunk jóvá olyan területi változásokat..., amelyek nem egyeznek a szóban forgó nép szaba-don kifejezett kívánságaival”; „Elutasítjuk olyan kormány elismerését, amelyet külföldi hatalom erőszakkal kényszerít egy nemzetre”; „Háborús szövetségeseink-vel együttműködve segítjük a legyőzött ellenséges államokat az általuk szabadon választott, békés, demokratikus kormányok alakításában.”

Washington megkülönböztetett figyelmet szentelt a Földközi-tenger keleti tér-ségének. Az ürügy a Török- és Görögországba irányuló, feltételezett szovjet beha-tolás megakadályozása volt. A Szovjetunió még 1945. március 19-én felmondta az 1925. évi szovjet-török semlegességi és megemntámadási szerződést, új szerződés kötését célzó tárgyalásokat javasolt, majd június 25-én felvetette, hogy a tárgya-lások terjedjenek ki a tengerszorosokról intézkedő 1936-os montreux-i egyezmény felülvizsgálatára.³ (Az utóbbira vonatkozóan egyetértés jött létre Potsdamban.) Az 1946 augusztusában tett új szovjet tárgyalási javaslatokat a State Department Törökország megszállására irányuló törekvésnek minősítette. A London által tá-mogatott görög monarchista rezsimet politikai és gazdasági összeomlás fenye-gette, mind kilátástalanabbul küzdött a nép erőikkel. A Fehér Házban augusztus 15-én tartott megbeszélésen Acheson külügyi államtitkár terjesztette elő a török és a görög helyzetről készült feljegyzést. A State Department, a hadügy- és a tengerészetiügyi minisztérium jelentése azt fejtegette, ha Moszkva eredményt ér el Ankarában a tengerszorosok ügyében, úgy nem lehet majd meggátolni Gö-rögország, a Közel- és a Közép-Kelet szovjet ellenőrzését, a Szovjetunió elvágja a térséget a Nyugattól, erősödik befolyása Indiában és Kínában. Truman utasí-tást adott a szovjet kormánynak küldendő jegyzék elkészítésére és arra, hogy egy haditengerészeti egység csatlakozzék az Isztambulban tartózkodó amerikai hadi-hajóhoz. A szovjet ügyvivőnek 1946. augusztus 19-én átadott jegyzék Törökország

szuverenitását és a tengerszorosok védelmére vonatkozó felelősségét hangsúlyozta. Októberben döntés született a görög helyzet vizsgálatáról. Acheson közölte MacVeagh athéni amerikai nagykövettel, hogy az Egyesült Államok kész lépéseket tenni Görögország területi integritásának védelmében, értesítette Wilson nagykövetet, hogy török igény esetén Washington a brit kormány útján fegyvert szállít Ankarának⁴ Az intézkedések annak a feltételezésével történtek, hogy a brit kormány az 1945. december 6-i amerikai-angol egyezményben biztosított 3,75 milliárd dolláros hosszú lejáratú hitel ellenére sem lesz képes gondoskodni a térség országai katonai és gazdasági támogatásáról.

A görög helyzetet vizsgáló amerikai misszió az athéni kormány tehetetlenségéről, gazdasági káoszról, a népi erők katonai sikereiről tudósította Washingtont. MacVeagh nagykövet a brit csapatok visszavonásáról, a londoni nagykövetség pedig arról adott hírt, hogy a brit kormány amerikai segítség kérését fontolgatja. A State Department jelentése görögországi kommunista hatalomátvétel lehetőségére figyelmeztetett, a veszély elhárítása érdekében Athénnek adandó gazdasági és katonai segítséget javasolt. Marshall tábornok, a lemondott Byrnes külügyminiszter utóda, 1947. február 20-án utasította Achesont a segítségnyújtás előkészítésére. A State Department február 21-én két brit jegyzéket vett át. A londoni kormány az ország gazdasági helyzetére hivatkozva bejelentette, hogy hat hét múlva kénytelen megszüntetni a görög és a török kormánynak nyújtott segítséget, s annak a reményének adott kifejezést, hogy Washington átvállalja a két rezsim támogatását. A görög kormány igényét 240-280 millió dollárra becsülte, a következő években nagy összegű támogatást tartott szükségesnek, a török helyzetet jobbnak ítélte, de figyelmeztette Washingtont, hogy Ankara nem képes a gazdaságfejlesztés és a hadsereg modernizálásának egyidejű megvalósítására. Noha a brit gazdasági helyzet súlyossága ismert volt Washingtonban, a két jegyzékben közölt rövid határidő megdöbbenetete az amerikaiakat. Az illetékes három tárca egyetértett abban, hogy az Egyesült Államok biztonsága (azaz: külpolitikai érdekei) védelmében segíteni kell a két ország függetlenségének megőrzését, a nemzetközi szerepvállalásra mindinkább képtelenné váló Anglia helyett az Egyesült Államokra vár a feladat. Truman a kongresszusi vezetők előzetes tájékoztatása mellett döntött.⁵

1947. február 27-én fogadta az elnök a Kongresszus demokrata és republikánus vezetőit. A meghívottak a brit kormány bejelentéséről és a szovjet törekvések dramatizált változatáról értesültek. Acheson tájékoztatta őket, hogy a szovjet behatolás a Balkánra három kontinenst nyitna meg Moszkva előtt: Ázsiában Irán és más keleti területek, Afrikában Egyiptom kerülne veszélybe, Európában „a Szovjetunió a kommunista beszivárgás és aknamunka eszköztárát alkalmazva... körül próbálja zárni Németországot. Franciaországban az oroszok bármelyik nekik tetsző pillanatban kikapcsolhatják a lámpát. Olaszországban, ha nem is ennyire veszélyes a helyzet, de...folyvást romlik...” A csendet Vandenberg szenátor, a kormányzat Európa-politikája republikánus híveinek vezetője törte meg. Biztosította az elnököt, ha tájékoztatja a Kongresszust és az országot, a maga részéről támogatni fogja, s meggyőződése szerint a legtöbb törvényhozó ugyanezt teszi.⁶

Truman nehéz feladatra vállalkozott. Az 1946-os kongresszusi választásokon súlyos vereséget szenvedtek a demokraták, a republikánusok uralták a törvényhozást. Zavart okozott, hogy az elnök már korábban 350 millió dolláros felhatalmazást kért külföldi segélyek céljára. A volt elnök, Hoover aligha látta tisztán Anglia pénzügyi helyzetét, mert külföldi útvjáról visszatérve egymilliárd dolláros amerikai-angol kölcsönnyújtást javasolt Európának. Időközben a sajtó hírt adott a két brit jegyzékről. Az ellentmondó hírek hatására a törvényhozás levette a napirendről a segítségnyújtás ügyét. Mi több, a kongresszusi demokraták figyelmeztették a kormányt, ne támogassa a földközi-tengeri brit politikát és a görög monarchiát. A Fehér Háznak számolnia kellett az izolacionistáknak, a takarékoság híveinek, a britelleneseknek, a reakciós görög kormány ellenfeleinek és azoknak a tiltakozásával, akik nem látták biztosítottnak az amerikai érdekeket a görög és a török kormány megsegítése révén. A segélyprogram előkészítőinek meggyőző érvekre volt szükségük, hogy a program „eladható” legyen a közvéleménynek. Vandenberg szenátor szolgáltatta a taktikát. Azt ajánlotta, halálra kell rémíteni az országot, hogy ráébredjen a program jelentőségére. Ám az elnök beszédírói nem bővelkedtek bizonyító erejű tényanyagban. A haditengerészet felderítő szervének 1946. január 21-i jelentéséből arról értesültek, hogy a szovjetországot kimerítette a háború, népe rosszul táplált, iparát szétrombolták a hadműveletek, öt évig nem kell tehát tartani szovjet katonai támadástól.⁷ Forrestal tengerészetügyi miniszter azt ajánlotta, az elnök beszéljen arról, hogy az Amerika számára létfontosságú nyersanyagok nagy hányadát a Távols-Keletről a Földközi-tengeren szállítják, s húzza alá, hogy szovjet behatolás esetén nem lehetne hozzáférni a görög és a török természeti kincsekhez. Az utóbbi érvet később törölték az elnöki beszéd tervezetéből.⁸ Fokozta a beszédírók nehézségeit, hogy a görög kormány nem juttatott el kérelmet Washingtonba. Acheson ezt írja memoárjában: „Ez idő tájt Görögország félig eszméletlen páciens volt... Eljött az ideje, hogy maga a páciens adjon életjelt. (1947) március 3-án a görög kormány, gyenge kezét irányító jó barátainak támogatásával, pénzügyi, gazdasági, katonai és közigazgatási segítséget kért...”⁹ A virágnyelven fogalmazott mondatok mögött meghúzódó valóság az volt, hogy a görög kérelmet a State Departmentben írták meg, a szöveget Athénba küldték, ahonnan diplomáciai úton a görög kormány jegyzékeként került Washingtonba. Az illetékes külügyminiszter-helyettes szókimondóan arról számolt be, hogy a görög kérelem a Kongresszus mentalitásához igazodóan fogalmazódott, a követett módszer eredményeként az amerikai kormány nem vádolható külföldi ország belügyeibe való beavatkozással.¹⁰

A közhangulat nem kedvezett új költséges külpolitikai kötelezettségek vállalásának. Az amerikai nép túlnyomó többsége múlt időben akart már beszélni a háborúról. Ebbe a közhangulatba nem illettek bele az új hírek az amerikai biztonságot és érdekeket valahol Dél-Európában állítólag fenyegető veszélyekről. Az elnök beszédírói mindenképpen el akarták kerülni, hogy a törvényhozás és a közvélemény értetlenül, vagy éppen ellenségesen fogadja a bejelentendő segélyprogramot, amelyet a State Departmentben az amerikai történelem nagy fordulatként emlegettek. Az elnök utasítására erőteljesebben hangsúlyozták a politikai

szempontokat. Marshall, aki az 1947. március 10-én kezdődő moszkvai külügyminiszteri konferenciára utazott, felhatalmazta Achesont, hogy távollétében, tekintet nélkül moszkvai tárgyalásaira, irányítsa az előkészítést. Instrukciója éles fényt vet az amerikai külpolitikára. A moszkvai tárgyalások napirendjére tűzött német kérdés másodlagos jelentőségűnek minősült. A külügyminiszter nem tartotta a világháború legsúlyosabb örökségének esetleges rendezését gátló körülménynek, hogy a görög-török segélyprogramot meghirdető elnöki üzenet tervezett időpontja – március 12. – egybeesik a moszkvai tárgyalásokkal.

Az elnök kongresszusi üzenettervezetének intern vitáin részt vevő George Kennan, a moszkvai nagykövetség volt ügyintézője, akit Marshall a nemrég létrehozott politikatervezési csoport főnökének nevezett ki, 1946. februári, 8000 szóból álló távirata kapcsán vált ismert személyiséggé. Az úgynevezett hosszú távirat nagy feltűnést keltett. Kennan arra vállalkozott, hogy iránytűt bocsát a washingtoni politikacsinálók rendelkezésére. Dolgozata arra a meggyőződésre épült, hogy a szovjet külpolitikai magatartás megértése, a washingtoni külpolitika alakítása megköveteli a moszkvai államvezetés gyökereinek, céljainak, a kommunizmus lényegének ismeretét. Elemezte a szovjet külpolitikát meghatározó tényezőket, alapelveket ajánlott a washingtoni kormányzat figyelmébe. Leszögezte, hogy az Egyesült Államok belátható időn belül nem kerülhet bensőséges politikai kapcsolatba a Szovjetunióval, továbbra is riválisnak, nem pedig partnernek kell tekintenie; Washington kövessen szilárd feltartóztatási politikát, melynek lényege: „minden ponton, ahol annak a jeleit tapasztalja, hogy az oroszok sértik a békés és stabil világ érdekeit, ütközzenek az Egyesült Államok változtathatatlan ellenerejébe”. Kennan tágan értelmezte az ellenerőt. Lehetségesnek tartotta, hogy az Egyesült Államok akciói révén befolyásolja a Szovjetunió és a nemzetközi kommunista mozgalom belső fejleményét, s mint világhatalom, fokozódó nyomást gyakorol a Kreml külpolitikájára. „Az Egyesült Államoknak módjában van olyan tendenciák előmozdítása, melyek végül a szovjet hatalom felbomlásához vagy fokozatos fellazításához vezetnek”, következésképpen el kell vállalnia „a történelem által rárótt, morális és politikai vezető szereppel kapcsolatos felelősséget”. Mindamellett a hivatalos vonalvezetéssel való azonosulása bírálatra is készítette Kennant: „Az Egyesült Államok politikája... hosszú távú, türelmes, de szilárd és éber feltartóztatás legyen... E politika tartózkodjék a hatásvadászattól, „hajthatatlanságot” hirdető fenyegetésektől, hetvenkedő és felesleges gesztusoktól... Tapintatlan és fenyegető gesztusok olyan helyzetet teremthetnek, midőn a Kreml realizmus iránti érzéke ellenére nem engedheti meg magának, hogy engedményeket tegyen. Az orosz vezetők... tudatában vannak annak, hogy az önuralom hiánya sohasem az erő forrása a politikában.” A figyelmeztetés azt juttatta kifejezésre, hogy a trumani politikai magatartás voltaképpen ellentétes az elérni kívánt céllal, a szovjet hatalom aláásásának tendenciáit nem kihívó, provokatív lépésekkel kell érvényre juttatni; átgondolt stratégiára van szükség, amelyet távlatokat tisztázó koncepció támaszt alá.¹¹

A Kennan-távirattal nem tudtak mit kezdeni az elnöki beszédírók. Kennan koncepcióvázlatának felhasználása új külpolitikai vonalvezetés kidolgozását felté-

telezte. Truman viszont deklaráció jellegű szöveget sürgetett. Következésképpen fogalmazási feladattá szűkült a beszédírók munkája; a szovjet- és kommunistaelleenség némi konkretizálásával tettek eleget Truman kívánságának és Vandenberg szenátor halálraremítési taktikájának. A Fehér Ház március 10-én tartott megbeszélésen részt vevő honatyák nem mutattak nagyobb lelkesedést a görög-török segélyprogram iránt, mint a február 27-i látogatásuk alkalmával. A kongresszusi vezetőktől várt támogató nyilatkozatot nem kapta meg az elnök. Vandenberg szenátor széles összefüggésekbe ágyazott kongresszusi üzenetet javasolt. A hívős légkört tapasztaló elnök nem látott okot a kijelölt időpont változtatására.

A Truman-doktrínát meghirdető kongresszusi üzenet jelentőségét külsőségek is alátámasztották. A törvényhozás két házának március 12-i együttes ülésén az elnök olvasta fel üzenetét, amelyet közvetített a rádió. A kabinet tagjai jelen voltak. A doktrina közismert. E helyütt néhány vonásáról kell szólnunk. Elsősorban arról, hogy a doktrina lényege talán az elnök egyetlen mondatában foglalható össze: „Meggyőződésem, hogy az Egyesült Államok politikájának támogatnia kell a szabad népeket, amelyek szembeszállnak a felfegyverzett kisebbségek vagy a külső nyomás leigázási kísérleteivel.” A fogalmazás arról tanuskodik, hogy Truman a görög-török segélyprogram ürügyén az Egyesült Államok világpolitikai szerepéről szólt. Következésképpen beszéde nemcsak a görög és a török kormány gazdasági és amerikai szempontból kívánatosnak ítélt politikai helyzetének megszilárdítását célozta. Precedensül szolgált mindazon kormányoknak, amelyek a jövőben támogatásért fordulnak Washingtonhoz; e kérések teljesítése a doktrina értelmében az Egyesült Államok kötelessége lesz. Az elnök a gazdasági és pénzügyi segélynyújtás prioritását szögezte le. A katonai kiképzők és felszerelések küldése Görög- és Törökországba, de főként a Nyugat és a Kelet veszélyeztettségének hangsúlyozása, a „szabad népek” támogatásának amerikai kötelezettséggé avatása valószínűsíti, hogy a Truman-doktrina az Egyesült Államok globális vezető szerepének vállalását deklarálta.

A beszédíróknak nehézséget jelentett az amerikai szerepvállalás létjogosultságának hitelt érdemlő bizonyítása. Definiálniuk kellett a „szabad népek”, a „felfegyverzett kisebbségek”, a „külső nyomás” ismérveit. Az üzenet tanúsága szerint leküzdötték nehézségeiket. Félresöpörték azok aggályait, akik azon tündöttek, hogy a görög és a török kormány talán nem a legszerencsésebb bizonyíték arra, milyen kormányzatra van szüksége a „szabad népeknek”. Byrness frappánsan jellemzi egyik művében, hogyan kezelték ezeket az aggályokat: „Jogosan szálítottunk katonai felszerelést. Nem kellett eldöntenünk, vajon a török kormány és a görög monarchia a szabad és demokratikus kormányok kiváló példáinak minősülnek.”¹² A beszédírók jónak látták beszúrni Truman üzenetébe: „Egyetlen kormány sem tökéletes. A görög kormány hibákat követett el. Az amerikai segélynyújtás nem jelenti, hogy mindent elnézünk neki.” Az elnök célszerűnek ítélte a hasonló minősítésű kormányok útjának egyengetését. A „felfegyverzett kisebbség” meghatározása összekapcsolódott az amerikai értelmezésű szabadsággal. A Truman-doktrina fogalmazásában a szabad országokban a többség akaratára érvényesül, a felsorolt ismérvekből következően társadalmi rendjük szabad-

ságon alapul, ezzel szemben „a kisebbség akaratán nyugvó életformát erőszakkal kényszerítik a többségre”. E definícióból következett, hogy a „szabad országok” szükségképpen antikommunisták, a kisebbségi akarat viszont kizárólag fegyveres erőszakkal érvényesülhet. A beszédírók nem feltételezték, hogy létezhet a társadalmi felemelkedés olyan útja is, amely nem egyezik az amerikai eszményekkel. Ami a külső nyomást illeti, azzal érveltek, hogy Moszkva irányítja a „szabad” társadalmak megdöntését célzó akciókat. Az elnök, totalitarizmust emlegetve, egyenlőségelet tett a szovjetország és a legyőzött Németország és Japán politikai rendszere közé, bár a Szovjetuniót nem nevezte nevén. Tartva a jogos bírálattól, az üzenet leszögezte, fontolóra vették az ENSZ szerepét, de a sürgösségre és arra való tekintettel, hogy a világszervezet és intézményei nem képesek a szükséges segítség nyújtására, elvetették a gondolatot. Hozzátehető, hogy Washington nem tervezte vitára bocsátani a nyilvánvaló célzatú programot az ENSZ fórumain.¹³

Még Acheson, Truman feltétlen híve is kénytelen volt beismerni, hogy az üzenetet követő ováció nem az elnök politikájának egyhangú helyeslését jelentette, hanem a nehéz helyzetet bátran feltáró embernek szólt. A valóságnak jobban megfelelő magyarázatát adhatjuk e bátorságnak. Az elnök a terveit, intézkedéseit többnyire gyanakvással, ellenségesen fogadó törvényhozástól kért felhatalmazást 400 millió dolláros görög-török segélyprogramra, s további igényeket is kilátásba helyezett. A Kongresszusban a republikánusok voltak a hangadók, akik csaknem biztosra vették, hogy az 1948-as elnökválasztás eredményeként ismét kezükbe kerül a hatalom, véget ér az 1933 óta tartó demokrata rezsim. Ám Truman nem volt hazardőr. Számított a republikánus Vandenberg-csoport támogatására, bízott a kétpárti Európa-politika összetartó erejében. Nem csalódott. Vandenberg szenátor a maga sajátos módján, szövegkiegészítésekkel támogatta a segélyprogram törvényjavaslatát. Kiegészítései lényegében merő verbalizmust eredményeztek,¹⁴ de hatásukra ritkultak az ellenzék sorai. Ám a Robert Taft vezette izolacionisták és a Henry Wallace (Roosevelt egykori mezőgazdasági minisztere, majd alelnöke) köré csoportosuló törvényhozók furcsa koalíciójának magva kitartott. Az izolacionisták Amerika külföldi kötelezettségvállalásait támadták, Wallace és hívei a szovjetellenesség élezését vetették Truman szemére. A két ellenzéki irányzat a doktrína neuralgikus pontját feszegette: vajon a kormányzat bárhol, minden körülmények között az elnök meghirdetett elvei értelmében fog cselekedni? Be kellett érniük Acheson közhely válaszával, mely szerint minden kérelmet az adott körülményekkel összefüggésben, esetenként fog elbírálni a kormányzat.¹⁵ A két hónapig húzódo vita az ellenzék le nem becsülhető erejéről tanúskodott. A törvényjavaslatot a képviselőházban 287:107, a szenátusban 67:23 szavazati aránnyal hagyták jóvá. Az 1947. május 22-én aláírt törvény a szovjetellenes amerikai külpolitika új szakaszának kezdetét jelezte. Belpolitikai megfelelője, az 1947. március 22-i elnöki rendelet, a szövetségi lojalitási-biztonsági felülvizsgálatokról intézkedett. Ezek célja annak a megállapítása volt, hogy a szövetségi hivatalnokok és a szövetségi alkalmazásra jelentkezők megfelelnek-e az állam iránti lojalitás követelményeinek, foglalkoztatásuk nem sérti-e az állambiztonságot. Kezdetét vette a Truman-rezsim éveiben egyre jobban szigorított kommunistaellenes hajsza, amely

rövidesen kiterjedt a foglalkoztatás más területeire is, súlyos morális és egzisztenciális problémák forrásává vált, s a kormány és a Kongresszus közti rivalizálássá fajult. A kormány nem pusztán más földrészeken fenyegető veszedelemnek nyilvánította a kommunizmust, hanem sokarcú hazai ellenségnek is.

A New York Times akként kommentálta a Truman-doktrínát, hogy „véget ért az izolacionizmus és az esetenkénti intervenciók kora. Helyüket az amerikai felelősségtudat veszi át.”¹⁶ Mi értendő felelősségtudaton? - kérdezte az olvasó. Az elnök csak újabb retorikai variációkkal tudott szolgálni. Április 5-i beszédében kijelentette: „A világ számít vezető szerepünkre. Az események ereje szükségessé teszi e szerep vállalását. A világméretű felelősség új fogalmához való alkalmazkodásunk folyamata természetesen nehéz és fájdalmas. Költsége szükségszerűen nagy. Ám mi nem szoktunk kibújni kötelezettségeink alól.”¹⁷ Az illetékes tárcák a Truman-doktrína megvalósításának módozatait vizsgálták. Egy jelentésben ezek olvashatók: „Fontos, hogy baráti kezekben maradjanak azok a területek, ahol fémek, olaj található, s amelyek stratégiai célokat szolgálnak, jelentős ipari potenciáljuk van, vagy politikai és lélektani okokból lehetővé teszik, hogy nagyobb befolyást gyakoroljunk a világ stabilitására...” A jelentés figyelmet érdemlő konkrétumot is tartalmazott: az 1947. évi amerikai exporttöbblet várhatóan 7,5 milliárd dollárt tesz ki, ezt nagyrészt Washingtonnak kell finanszíroznia, a külföld arany- és dollártartalékai kifogyóban vannak, a közelgő hazai recesszió az export folyamatosságát követeli meg.¹⁸ A vizsgálódások Nyugat-Európára összpontosultak.

Április 28-án visszaérkezett Moszkvából Marshall. Beszámolója sötét képet festett a vártnál lassabb európai talpraállásról, s arról, hogy miközben a beteg állapota romlik, az orvosok tanakodnak. A külügyminiszter gyors ütemet diktált. Utasította Kennant, hogy két héten belül terjessze elő Európa gazdasági talpraállítási programjának vázlatát. A politikatervezési csoport jelentése Nyugat-Európa regionális gazdasági tömörülését jelölte meg célként, s amerikai pénzügyi segítséget javasolt. A következőket vetette fel: a program első fázisában fokozni kell az európai széntermelést, kiépítendő a német gazdasági helyreállítás alapjai; hosszabb távon megvalósul Németország gazdasági újjáépítése és a regenerálódott Nyugat-Európába integrálódik; az Egyesült Államoktól kért segély mértékét, az európai helyreállítás részletkérdéseit az érintett államok által kidolgozott, koordinált program tartalmazza, a kezdeményezésnek Európából kell jönnie. Az előterjesztés az újjáépítés céljainak, eszközrendszerének összehangolását hangsúlyozta, a szövegben következetesen Európa szerepelt. A szóhasználat szándékos volt, a javaslat nyitottságát jelezte. Kennanék lehetővé kívánták tenni a kelet-európai országok csatlakozását, sőt a majdani integrált Európában a Szovjetunió részvételét sem zárták ki.¹⁹ Az utóbbi eshetőség bekövetkezte természetesen megkérdőjelezte volna koncepciójukat, de a közvetlen cél annak a demonstrálása volt, hogy Amerika nem alkalmaz hátrányos megkülönböztetést Moszkvával szemben. Az előterjesztés arra a feltevésre épült, hogy a nyugat-európai regenerálódás lehetősége húzóerőként hat a kelet-európai országokra, politikai-társadalmi rendszerük formálódásának stádiumában még érdekeltté tehető az Amerika által

támogatandó gazdasági együttműködéshez való csatlakozásban. E feltevés logikája értelmében a nyugat-európai húzóerő gyengíti a Szovjetunió kelet-európai befolyását, a nyugat-európai gazdasági kooperáció többé-kevésbé európaivá szélesül, a Szovjetunió válaszáton lesz. A kennani csomagterv annyiban egyezett a Truman-elvvel, hogy Nyugat-Európa erősítését célozta, amelynek veszélyeztettségét Washington imminensnek vélte. Egyezett abban is, hogy lehetségesnek tartotta a kelet-európai országok átorientálódását; politikai és gazdasági leszakadásukat a washingtoni elképzelések szerinti világrendről Truman nem vette befejezett tényként tudomásul. A kelet-európai fejlődés irányváltása felvillantotta az amerikai gazdasági befolyás lehetőségét e térségbe, s tápot adott annak a reménynek is, hogy Kelet-Európa országai vállalják a washingtoni világgazdasági tervezés betetőzésének szánt nemzetközi kereskedelmi szervezetben való közreműködést és részt vesznek a világkereskedelem liberalizálásában. Kennanék nem irányoztak elő katonai intézkedéseket. Trumannak egyelőre nem kellett állást foglalnia a harcias hangvételt mellőző, de a doktrínájának fő célját szolgáló csomagtervben.

Acheson Truman megbízásából 1947. május 8-án beszédet mondott Clevelandben. Feladata a nemzetközi gazdasági problémák exponálása volt. A külügyminisztériumi államtitkár beszéde az első hivatalos megnyilatkozás volt a Truman-doktrína meghirdetése óta. Vázolta a súlyos európai és ázsiai gazdasági állapotokat, kiemelve, hogy azok egyik oka Németország és Japán – „Európa és Ázsia két legnagyobb műhelye” – újjáépítésének késedelme. Következésképpen a világnak 1947-ben 16 milliárd dollárra rúgó amerikai árúra lenne szüksége, mert az Egyesült Államok az egyedüli szállítóképes ország, de exportját fékezik a hazai szükségletek és az importőrországok fizetési nehézségei. A két akadály akként küzdhető le – mondotta –, hogy Amerika a céljainak megfelelően kiválasztott térségekbe irányítja exportját, másrészt kongresszusi felhatalmazással új finanszírozási forrásokat tár fel. A szelektív export rendeltetése a „szabad világ” gazdasági és politikai erősítése; a kitűzött cél elérése növeli Amerika biztonságát, Washington négyhatalmi megállapodás nélkül kíván cselekedni (vagyis megkerülve az antifasiszta koalíció vezető államait). Acheson természetesen nem szólt arról, hogy az exporttöbblet új módon történő finanszírozása, az amerikai kivitel folyamatosságának fenntartása elsősorban amerikai érdek.²⁰

Will Clayton, a State Department gazdasági kérdésekben illetékes államtitkára, konkrétan fogalmazott. Friss benyomások hatása alatt valóságos riadót fűjt. Feljegyzésében leszögezte, hogy az amerikai kormányzat nagymértékben alábecsülte az európai gazdaság háború okozta kárait, a gazdaság szétzilálódásának politikai, társadalmi és lélektani következményeit. Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország amerikai-angol zónájának összesített évi fizetési mérlegdeficitjét 5 milliárd dollárra becsülte. Nem tartott szükségesnek további vizsgálódást; az amerikai fogyasztás korlátozásával előteremthetőnek vélte az Európának nélkülözhetetlen árumennyiséget, a költségeket adóból javasolta fedezni. Hároméves tartamú, évi 6-7 milliárd dolláros segélyprogramot ajánlott, melynek részleteit Anglia, Franciaország és Olaszország vezetésével az európai államok dolgozzák ki.

Aláhúzta, hogy nem ENSZ-szervezet égisze alatti megoldást, hanem az Egyesült Államok által kézben tartott programot javasolt.²¹ A külügyminiszternél május 28-án tartott megbeszélésen Kennan elaborátumát és Clayton feljegyzését tanulmányozták. Marshall egyetértett az azonnali cslekvéssel. A két dokumentum alapulvételével beszédtervezet készült. A végleges szöveget Marshall alakította ki.

1947. június 5-én elhangzott a Harvard Egyetemen Marshall felhívása Európához. A beszéden nyomon követhetők az előkészítő anyagok és Acheson clevelandi beszédének egyes megállapításai. Az európai helyzetet a Clayton által jelzett tények alapján ecsetelte a külügyminiszter, s ugyanez vonatkozott arra a kijelentésre, hogy Európa gazdasági helyreállítása a korábban feltételezettnél hosszabb időt és nagyobb erőfeszítést igényel. A következtetés: „Az elkövetkező három-négy esztendőben sokkal nagyobbak lesznek Európa szükségletei külföldi, főleg amerikai élelmiszerekben és egyéb nélkülözhetetlen termékekben, mint jelenlegi fizetőképessége, ezért tetemes kiegészítő segélyben kell részesülnie...” A Kennan és Clayton által említett követelményt, hogy ti. az európai országok maguk dolgozzák ki helyreállítási programjukat, erőteljesen hangsúlyozta Marshall. Európa gazdasági talpraállásával foglalkozott, nem utalt katonai megfontolásokra. Ily módon vélte kivédhetőnek a szovjetellenesség élezésének vádját, amellyel a Truman-doktrina hazai és külföldi kritikussai az elnököt illették. A felhívás nyitottsága Kennan nézeteit tükrözte. Ám Marshall félreérthetetlenül leszögezte a fő politikai intenciót, miszerint az amerikai politika célja a gazdaság helyreállítása, hogy lehetővé váljanak olyan politikai és társadalmi viszonyok, amelyek közepette fennmaradnak a szabad intézmények; nem kaphat segítséget a más országok talpraállását gátló állam; az Egyesült Államok ellenállásába ütköznek olyan kormányok, politikai pártok vagy csoportok, amelyek politikai vagy más hasznot szeretnének húzni az emberi nyomor állandósításából. A nyilvánvaló célzatú kijelentéseket azzal enyhítette, hogy az amerikai politika nem irányul valamely ország vagy tan ellen, az újjáépítés feladatában részt venni hajlandó bármelyik kormány számíthat az Egyesült Államok teljes együttműködésére.²²

A beszédet követően találgatások indultak meg. Marshall Európához intézett felhívást. Azt jelenti-e ez, hogy Washington Moszkvának is segítséget akar adni? A Truman-doktrinához képest visszafogottabban fogalmazott Marshall-beszéd a szovjetellenesség mérséklésének szándékáról tudósított, vagy változatlan törekvéseket hordozó Európa-politika gazdasági vonatkozásait exponálta a a külügyminiszter? Charles Bohlen, a State Department egyik szovjet-szakértője feljegyezte, hogy Marshall aggódva jelezte Kennannek a dilemmát, amellyel szembe kell néznie sajtókonferenciáján. Ha ugyanis – fejtegette – a Szovjetunióra is kiterjesztik a segítséget, akkor nem valósulhat meg az eredeti cél, Nyugat Európa talpraállítása; ha viszont kizárják Moszkvát a programból, ez szovjetellenes lépésnek minősül, és Amerika világszerte sok támogatóját veszíti el.²³ A külügyminiszter feltehetően arra gondolt, hogy köztudott: a háborúban a Szovjetunió vállalta a legsúlyosabb áldozatot. Június 12-i sajtónyilatkozatában nem dezavualhatta önmagát. Mege-rősítette, hogy felhívása a Szovjetunióra is kiterjedt. A nyilatkozat nem zárta le

az intern vitákat. Kennan azt a véleményét hangoztatta, hogy két dolgot tehet Moszkva. Elfogadja az amerikai koncepciót, és nyersanyagokkal segíti az európai helyreállítást, vagy elutasítja, magára vállalva a washingtoni kezdeményezés gátolásának ódiúmat. Acheson egyszerre volt óvatos és szókimondó. Figyelmeztetett, hogy Amerika nem vállalhatja Európa megosztásának felelősségét, másrészt kijelentette, végzetes lenne Moszkva igenlő válasza, mert a juttatások felére tartana igényt. Ezek a nézetek nem arról tanuskodtak, hogy a State Department a szovjet kormány pozitív állásfoglalását kívánja.²⁴

Washington hamarosan megszabadult a dilemmától. Angol-francia meghívásra Párizsba érkezett Molotov az amerikai felhívás megvitatása céljából; a három külügyminiszter június 27-től július 3-ig tartó tárgyalásai eredménytelenül zárultak. Molotov kifogásolta, hogy a francia-brit tervezet nem biztosít elsőbbséget a német megszállás sújtotta országok szükségleteinek; a német problematikával is foglalkozik, holott ebben a Külügyminiszterek Tanácsa illetékes; nem vizsgálja az amerikai terv és az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága közti kapcsolatot; tisztázatlanok az amerikai segítségnyújtás feltételei. Francia-brit-szovjet együttműködési bizottság alakítását indítványozta, néhány más állam képviselőinek bevonásával. Július 2-i nyilatkozatában állást foglalt egy francia-brit vezetéssel működő szervezet létrehozása ellen, amely az amerikai segítségre igényt tartó országok gazdaságának összehangolása ürügyén beavatkozna belügyeikbe, fenntartotta korábban tett megállapításait és javaslatait. A szovjet küldöttség eltávozott Párizsból. A New York Times 1947. június 18-i számában az olvasható, hogy Marshall voltaképpen kitért egy ajtót Oroszország előtt, abban a biztos tudatban, hogy az oroszok nem fogják átlépni annak küszöbét.²⁵ A lap a Párizsi külügyminiszeri értekezlet előtt kilenc nappal tájékoztatta a világot az amerikai kormányzat intencióiról. A párizsi értekezlettel kapcsolatban Molotov nem minden ok nélkül tette szóvá az amerikai segítségnyújtás feltételeinek tisztázatlan voltát. A Marshall-felhívás konkretizálását sürgető szavai indoklásáról 1948 tavaszán győződhetett meg a világ, amikor ismertté váltak a Marshall-terv végrehajtását szabályozó rendelkezések. Felvethető, hogy rugalmasabb szovjet tárgyalási magatartás lett volna kívánatos. Ez természetesen hasonló francia-brit magatartást feltételezett volna. Történelmi távlatból vizsgálva a tárgyalásokat, megállapítható, hogy kölcsönös bizalmatlanság uralta azokat, eloszlátására nem történt kísérlet. Következésképpen nem jöhetett létre kompromisszum Párizsban. A szovjet delegáció kitarított álláspontja és a potsdami határozatok mellett, amelyek tárgyaló partnerei számára már csak ballasztot jelentettek. Bevin brit és Bidault francia külügyminiszter egyetlen célt látott: megnyitni az utat az amerikai segélyprogram előtt. Washington készséges partnerre talált a súlyos gazdasági gondokkal küzdő brit és francia kormányban. Az Egyesült Államoktól való függés főként a brit pénzügyi helyzettel érzékeltehető. A London központú sterlingövezet dollárdeficitjének növekedése miatt a brit kormány a fentebb említett 3,75 milliárd dolláros amerikai kölcsön egyre nagyobb mérvű igénybevételére kényszerült. Súlyosbította helyzetét, hogy a kölcsönmegállapodás értelmében 1947. július 15-én be kellett vezetnie a font konvertibilitását dollárra. Várható volt, hogy e kötele-

zettség teljesítése fokozni fogja az arany- és dollárkészleteire nehezedő nyomást. E perspektiva hozzájárult ahhoz, hogy a brit kormány nagy reményeket fűzött Marshall felhívásához. Bevin egyébként is feltétlen híve volt a Washingtonnal való együttműködésnek.²⁶

1947. július 3-án Bevin és Bidault kommunikét tett közzé, amely 22 ország képviselőjét meghívta Párizsba a Marshall-programmal kapcsolatos teendők megvitatása végett. A Kennan által hangsúlyozott nyugati húzóerő nem töltötte be a neki szánt szerepet. A közép- és kelet-európai országok némelyike (főként Cseh-szlovákia) eleinte hajlandóságot mutatott a részvételre, de végül az elutasítás mellett döntöttek. A fő vitakérdés a dollársegítség nagyságrendje volt. Az első becslés 29,2 milliárd dollárban jelölte meg a tanácskozáson részt vevő 16 ország négy évre terjedő fizetési mérleghiányát. Rövidesen 20,6 milliárd dollárra csökkent a deficit becsült összege. Clayton Párizsba utazott. Interveniálására 19,3 milliárd dollárban állapították meg a 16 ország segélyigényét. Az államtitkár közölte az európai gazdasági együttműködési bizottság nevet felvett munkacsoporttal, hogy Washington gazdasági-pénzügyi kötelezettségek vállalását várja el a segítségre igényt tartó országoktól. A bizottság tudomásul vette a segély előfeltételének tekintett közlést. Szeptember 22-re elkészült a 16 állam összefoglaló jelentése. Truman szeptember 25-én közölte, hogy a kézhez kapott, előzetes jellegűnek minősített dokumentumot az illetékes bizottságok és szervek felülvizsgálják.²⁷

A kormány és a törvényhozás három bizottságot küldött ki, amelyek több szempont mérlegelésével és az egymással ütköző nemzetgazdasági megfontolások összeegyeztetésével végezték munkájukat. A fő célt az amerikai export folyamtosságának fenntartásában jelölték meg. A tőkés világ 1946. évi összexportjának 30,5 százalékát teljesítő Egyesült Államok nem kockáztathatta meg a mintegy 270 millió főt számláló Nyugat-Európába irányuló árukivitele drasztikus, kb. 8 milliárd dolláros visszaesését. Felmerült az egyes exportcikkekben mutatkozó hiányok inflációgerjesztő hatásának problémája. Az az álláspont alakult ki, hogy a segélyprogram gerjesztette infláció ideiglenes áldozatnak tekintendő, amelynek terhe a hosszú távon megmutatkozó előnyökhöz képest csekély lesz. Vita bontakozott ki a talpraálló Nyugat-Európa megélenkülő exporttevékenysége folytán kiéleződő konkurenciaharcról. Amerika – úgymond – saját jövőbeni riválisát erősíti. Arra a konklúzióra jutottak, hogy vállalni kell a kockázatot. Számoltak a dollárhiánnyal küszködő Nyugat-Európa kereskedelmi átorientálódásával Kelet-Európa és más államok felé. Ezt a tendenciát fékezendőnek ítélték. Ezek a nézetek megcáfolták a hivatalos álláspontot, amely tagadta, hogy a Marshall-program elsősorban Amerika érdeke. Az egyik bizottság sikraszállt a nyugatnémet megszállási zónák megkülönböztetett kezeléséért. Kifejtette, hogy hiba volt takarékoskodni e zónák fejlesztésénél; azt ajánlotta, az egyes országoknak juttatandó segítség rovására növeljék a nyugatnémet területeknek szánt segélyt. A javaslat összhangban volt a hivatalos felfogással, amely a nyugatnémet megszállási zónák talpraállítását a nyugat-európai konszolidáció kulcsának tekintette.²⁸

A Fehér Ház a bizottságok és a kormánysszervek javaslatai alapján kidolgozott előterjesztést 1947. december 19-én küldte meg a Kongresszusnak. Truman reto-

rikája közvetlen kapcsolatot mutatott ki Nyugat-Európa gazdasági talpraállítására és a politikai cél között. Kijelentette, az Európai Újjáépítési Program „sokkal több, mint kereskedelmi ügylet: az amerikai külpolitika jelentős része.” Az indoklás: „Az újjáépítés az egyedüli biztosíték, hogy a nemzetek egy csoportja, amely a szabadság, igazság és egyéni méltóság bástyája, megtarthassa függetlenségét... Az európai gazdasági bajok kiélezték a politikai küzdelmet a szabadon és a törvények oltalma alatt élni akarók s azok között, akik ürügyként akarják felhasználni a bajokat a totalitárius állam megteremtésére... Az újjáépítés kudarca esetén a kérésbeesés filozófiáját tennék magukévá Európa szabad országai... Az események ilyen fordulata... bennünket is arra kényszeríthet, hogy megváltoztassuk gazdasági rendszerünket...” Ez világos beszéd volt. Washington a szovjet- és kommunista-ellenesség bástyájának szerepét szánta Nyugat-Európának, amely egyszersmind az amerikai tőkés rendszer funkcionálását is védelmezi. Az elnök rámutatott, hogy a program nem az eddigi segélyezés folytatása, hanem olyan akció, amely mintegy négy év alatt elősegíti Nyugat-Európa gazdasági rekonstrukcióját, a kormány a nyújtandó segítség hatékony felhasználása érdekében egyezményeket köt a támogatott országokkal, a kötelezettségeik teljesítését ellenőrzi, nem kielégítő eredmények esetén felfüggeszti a segítségnyújtást. Bejelentette, hogy a párizsi előterjesztés felülvizsgálata után csökkentette a túlzottnak talált igényeket: a kért 19,3 milliárd dollár helyett 17 milliárd dollár jóváhagyását javasolja az 1952. június 30-án véget érő program megvalósításához. Üzenete arról tájékoztatta a törvényhozást, hogy Nyugat-Európát illetően lezárul a kevésbé sikeres bilaterális kölcsönök és segélyek időszaka, az Egyesült Államok precedens nélküli, masszív segélyprogrammal kívánja előmozdítani Nyugat-Európa mint létrehozandó tömb rekonstrukcióját.²⁹

2. Az amerikai Európa-politika gazdasági és katonai pillére

Truman 1948. március 17-i beszédében élesen támadta a Szovjetuniót, amiért megsemmisíti a kelet- és közép-európai országok függetlenségét és demokratikus jellegét, ugyanilyen akciót tervez „a még szabad európai nemzetek” ellen; drámai hangon ecsetelte a Csehszlovák Köztársaság „tragikus halálát”, a Finnországra nehezedő nyomást, a skandináv félszigetet fenyegető veszélyt, „a kommunisták uralta szomszédok által támogatott görög lázadók” katonai támadását, az olasz kommunisták erőfeszítését, amely az ország feletti ellenőrzést célozza. Elismerte, hogy Európa szabad nemzetei, felismerve a növekvő veszélyt, szorosabbra fűzik kapcsolataikat; beszédével egyidejűleg öt ország 50 évig érvényes szerződést írt alá Brüsszelben a regionális gazdasági együttműködésről és az együttes védelemről. „Ez a fejlemény megérdemli teljes támogatásunkat” - szögezte le és sürgette az Európai Újjáépítési Program kongresszusi jóváhagyását.³⁰

Truman különösen ingerülte reagált az 1948. februári csehszlovák fordulatra, amely meghiúsította a nyugati reményt, hogy ez az ország hű marad a polgári de-

mokráciához. A kelet-európai fejlődéstől eltérő utat követő Finnország és a Szovjetunió tárgyalásait az észak- és a nyugati-európai államok ellen irányuló szovjet törekvések nyitányának tekintette.³¹ Washington külpolitikai állásfoglalásait, intézkedéseit rendszerint a Szovjetunió és a kommunisták akciói, feltételezett tervei következtében szükségessé vált, defenzív lépésként, a válaszdadás kényszerére hivatkozva jelentette be. Ilyen válasznak minősült az 1948. március 17-én Anglia, Franciaország és a Benelux-államok által aláírt brüsszeli szerződés üdvözlése és az amerikai támogatás kilátásba helyezése.

Ami az események kronológiáját, mint az akció és a reagálás ismervét illeti, gyenge lábon állt Washington igyekezete, hogy a brüsszeli szerződés támogatásának ígéretét válaszként, visszavágásként tüntesse fel. A brüsszeli szerződés előzményei a csehszlovák, finn és más fejleményeknél régebbre nyúltak vissza. Bevin 1948. január 13-án tájékoztatta Marshallt, hogy kormánya Franciaországnak és a Benelux-államoknak kétoldalú védelmi megállapodásokra kíván javaslatot tenni az 1947. március 4-i dunkerque-i brit-francia szerződés mintájára, de a változott viszonyokhoz igazítva. A Washington által kilátásba helyezett támogatás birtokában London megtette javaslatait. A Benelux-államok kétoldalú megállapodások helyett regionális szerződést ajánlottak.³² De más nyugati események is megelőzték a fentiekben említett trumani vádakat. Az amerikai, brit és francia kormány a háború utáni Európa fő problémáját, a német kérdést a Szovjetunióval folytatott tárgyalások sikertelensége ürügyén a moszkvai kormány kizárásával tervezte megoldani. Az 1947. január 1-i hatállyal összevont amerikai és angol megszállási övezet (Bizónia) irányításának továbbfejlesztését célzó, 1948. januárban Frankfurt am Mainban kezdődő angol-amerikai tanácskozáson hozott határozatokkal kormány jellegű bizóniai szerveket alakítottak. A szovjet kormány február 13-án az amerikai és a brit kormányt, február 16-án a francia kormányt jegyzékben tájékoztatta, hogy a sajtóból értesült a február 19-re összehívott londoni angol-amerikai-francia tanácskozásokról, s miután a tárgyalandó kérdéseket a potsdami egyezmény értelmében valamennyi megszálló hatalom közös megegyezésével lehet csak eldönteni, a hozandó határozatokat nem tekinti jogszerűnek. A három nyugati kormány február 23-án azzal hárította el a szovjet álláspontot, hogy a potsdami egyezmény nem tiltja a hatalmak egymás közti konzultatív megbeszéléseit. A Benelux-államok képviselőinek február 26-tól kezdődő részvételével hat-hatalmi tanácskozássá bővült londoni értekezlet első ülészakáról kiadott március 6-i nyilatkozat arról tanúskodott, hogy a német egység helyreállításáról már csak frázisszerű utalások hangzottak el a megbeszéléseken. A részt vevő országok képviselői javasolták Bizóniának és a francia megszállási zónának az Európai Újjáépítési Programhoz való csatlakozását, egyetértettek a zónák gazdaságpolitikáinak sürgős összehangolásában s abban, hogy a Ruhr-vidék szén-, kokszes acéltermelése az európai közösség számára, Németországot is beleértve, egyformán hozzáférhetővé váljék; leszögezték, hogy szövetségi kormányforma lenne kívánatos.³³ A szovjet kormány a nyugati hatalmakhoz intézett március 6-i jegyzékeiben tiltakozott a Külügyminiszterek Tanácsa megkerülésével tartott londoni megbeszélések ellen, s az egyoldalú nyugati cselekmények részletezésével újólag

leszögezte, hogy a döntések nem lehetnek jogerősek és nemzetközi érvényűek. Szokolovszkij tábornagy, a szovjet zóna parancsnoka március 20-án bejelentette a Szövetséges Ellenőrző Tanácsban, hogy felszólította az amerikai, brit és francia küldöttest, számoljanak be a londoni tanácskozásról. Miután a Tanács nyugati tagjai nem voltak hajlandók erre, a tábornagy megállapította, hogy megsértették a németországi ellenőrző gépezetről szóló megállapodást, s a tanácskozást befejezettnek nyilvánította.³⁴

A szovjet tiltakozást figyelmen kívül hagyva április 20-án kezdetét vette a londoni hathatalmi konferencia második ülészaka. A megbeszélések végeztével kiadott június 1-i nyilatkozat bejelentette, hogy az amerikai-angol és a francia zóna az 1948. április 16-án létrehozott Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete, a nyugat-európai integrálódást előmozdító gépezet teljes jogú tagjává vált. Bejelentette továbbá, hogy a konferencia a Ruhr-vidék ellenőrzésére nemzetközi hatóság alakítását ajánlja, melyben a nyugati hatalmak, a Benelux-államok és (Nyugat-)Németország venne részt, a Ruhr-vidék termelése az európai gazdasági együttműködés programjában részt vevő országok céljait szolgálja. A londoni ajánlások félreérthetetlen fogalmazásban szabták meg a nyugatnémet övezetek politikai jövőjének irányát: „Kívánatos lenne, hogy... a német nép szabadon teremthessen... olyan politikai szervezetet és intézményeket, amelyek lehetővé teszik, hogy vállalja a megszállás és az ellenőrzés minimális követelményeivel összeegyeztethető kormányzati felelősséget...”; az övezetek miniszterelnökei kapjanak felhatalmazást alkotmányozó gyűlés összehívására. A nyilatkozat hangsúlyozta a megszálló hatalmak elhatározását, miszerint haderőiket csak előzetes megállapodás alapján és akkor vonják vissza Németországból, ha Európa békéje biztosítva van. Az intenció nyilvánvaló volt: Németország kettészakítása, polgári demokratikus rendszeren alapuló nyugatnémet állam létrehozása, mely köteles eleget tenni a megszállás követelményeinek, de a nyugati hatalmak fegyveres erői nem az egykori ellenség büntetése céljából maradnak az országban.³⁵

Időközben lezajlott a külföldi segélynyújtási törvény tervezetének 1948 januárjában kezdődött kongresszusi vitája. A két központi kérdés a segélyprogram nagyságrendje és a támogatás felhasználásának ellenőrzése volt. A segélyprogram szükségessége tekintetében nem volt vita a kormány és a Kongresszus túlnyomó többsége között. Az olykor heves szócsatákon a végrehajtó és a törvényhozó hatalom hatásköri ütközései jutottak kifejezésre. A segélyprogram nagyságrendje kapcsán nemcsak a szokásos kongresszusi attitűd – az előirányzat lefaragása – mutatkozott meg. Vitatott volt az újszerű megközelítés, a négy évre terjedő program törvénybe iktatása. A törvényhozás a keretösszeg törlése és a segélyösszegek évenkénti megszavazása mellett foglalt állást; az első évre – csökkentve az elnöki javaslatot – 4,3 milliárdot hagyott jóvá. A keretösszeg törlését részint az a megfontolás diktálta, hogy az Egyesült Államok ne vállaljon négy évre segélynyújtási kötelezettséget. Másrészt az 1948-as elnökválasztási győzelemben bizakodó republikánusok nem akarták megkötni az új rezsim kezét. A segélynyújtás irányítását a kormány a State Departmentre akarta bízni, a törvényhozás viszont új szerv, a Gazdasági Együttműködés Igazgatósága létrehozása mellett döntött (Economic

Cooperation Administration, ECA). Az Igazgatóság vezetőjének posztjára Paul Hoffmant, a Studebaker autógyár elnökét jelölték, akiről feltételezhető volt, hogy jó partnere lesz egy republikánus kormányának.

1948. április 3-án törvényerőre emelkedett a Foreign Assistance Act, mely megteremtette a washingtoni Európa-politika gazdasági pillérének fundamentumát. A törvényben foglalt elvi nyilatkozat a következőképpen határozta meg a célt: „Tekintettel azokra az előnyökre, amelyeket az Egyesült Államok belső kereskedelmi korlátoktól mentes, kiterjedt piaca folytán élvez, s abban a meggyőződésben, hogy az európai országok hasonló előnyökben részesülhetnek, az amerikai nép alapelvének nyilvánítja, hogy támogatja ezeket az országokat az 1947. szeptember 22-én Párizsban aláírt... jelentésben foglaltaknak közös szervezet révén történő valóra váltásában.” A deklaráció tehát azt jelölte meg Nyugat-Európa gazdasági integrációja céljaként, hogy a kereskedelmi-pénzügyi korlátok, érdeellentétek által szétszabdalt, szuverén országok teremtsenek egymással együttműködve, az amerikai belső piachoz hasonlóan funkcionáló gazdaságot; az Egyesült Államok a Marshall-program emelőjével segíti ezt a folyamatot. A törvény értelmében Nyugat-Európa gazdasági integrálódásának megvalósulása az ECA irányító-ellenőrző funkcióját feltételezi. A törvény gondoskodott e funkciók hatékonyságát szolgáló eszközökről. Előírta, hogy a State Department kössön a Marshall-segélyben részesülő országokkal kétoldalú egyezményeket, amelyekben ezek az országok a következő főbb kötelezettségeket vállalják. Jóváhagyásra az ECA elé terjesztik a kapott segítséggel megvalósítandó termelési terveiket; stabilizálják valutájukat, megfelelő árfolyamokat alakítanak ki, megteremtik költségvetésük egyensúlyát; elősegítik az egymással és más országokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolatokat és a szolgáltatások cseréjét, együttműködnek a kereskedelmi korlátok csökkentésében; kellő mennyiségben meghatározott árakat szállítanak az Egyesült Államoknak (a stratégiai célú nyersanyagok ún. készletfelhalmozási programjáról van szó - *L. I.*); különszámlán saját valutában letétbe helyezik az adományként kapott áruk és szolgáltatások ellenértékét, amelyet csak az ECA igazgatója engedélyével, az általa jóváhagyott célra használhatnak fel; jeletéseket tesznek a juttatások felhasználásáról; az Egyesült Államoknak megadnak minden felvilágosítást. A törvény kötelezte az ECA igazgatóját, hogy tagadja meg olyan termék szállítását, amely a programon kívüli európai állam számára gyártandó árú előállításához szükséges, ha a szóban forgó árú kivitelét az érintett európai országba biztonsági okokból nem engedélyezi az Egyesült Államok. Egy másik rendelkezés előírta, hogy ha egy agrártermékből felesleg van az Egyesült Államokban, akkor az ECA köteles hazai forrásból beszerezni az Európának szánt mennyiséget. Hoffman 1948. június elején átadta a megállapodás-tervezeteket a kormányoknak. Aláírásuk lényegében merő formalitás volt. Svájc kivételével, amely nem kért segítyt és nem kötött kétoldalú megállapodást, egyik állam sem kockáztatta a segély megszerzését.³⁶

Az 1948. április 3-i törvény többoldalú kötelezettségvállalást is előírta a segélyben részesítendő országoknak. Az előírás a törvény elvi nyilatkozatában említett közös szervezet létrehozását feltételezte, amely az ECA nyugat-európai partnere

reként, lényegében az amerikai döntéshozatal meghosszabbított karjaként működik, elősegíti a segélyprogram lebonyolítását, gondoskodik a washingtoni direktívák érvényre juttatásáról; irányító, koordináló és ellenőrző funkciókat lát el. A Marshall-segélyprogram nyugat-európai gépezetének, az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetének (Organization for European Economic Cooperation, OEEC) létrehozataláról az 1948. április 16-i egyezmény intézkedett. Aláírói a 27. jegyzetben említett 16 állam, valamint a nyugatnémet megszállási zónák katonai parancsnokai voltak. Az OEEC akkor jött létre, amikor Washingtonban még szövegezték a segélynyújtás feltételeit tartalmazó kétoldalú megállapodásokat. A segélyre váró országok ismerték a törvényerőre emelkedett Marshall-program feltételeit. Az OEEC azonnali megalakításával gyorsítani remélték a segélyprogram megindítását.

Az OEEC funkcióit a következőképpen állapította meg az alapító dokumentum: „A Szervezet célja életképes európai gazdaság megteremtése, tagállamainak gazdasági együttműködése révén. Közvetlen feladata az európai újjáépítési program sikerének biztosítása... A cél érdekében tagállamai által végrehajtandó döntéseket hoz; megállapodásokat köt...; javaslatokat tesz az Egyesült Államok kormányának, más kormányoknak és nemzetközi szervezeteknek.” A tevékenységek keret jellegű megfogalmazásából kitűnik az OEEC kettős funkciója: a Marshall-program eredményességének előmozdítása, másrészt tagállamai együttműködésének fejlesztése. De kitűnik az alapító okmány szövegéből az is, hogy a Szervezetnek elsősorban az újjáépítési program sikerén kell munkálkodnia, a siker elvezet az életképes európai gazdasághoz. Az OEEC ebben az értelmezésben nem pusztán a Marshall-program tartamára létrehozott szervezet volt; szerepet szántak neki a program lezárulta utáni időszakban is. A szándék megvalósult. Az OEEC az ötvenes évek végéig működött, funkciói a megváltozott viszonyokhoz igazodtak, miközben formálódott a nyugat-európai gazdasági integráció szűkebb körre kiterjedő, de magasabb fokú integrálódást előirányzó képződménye, a Közös Piac.

Az OEEC a tagállamai regionális tömörülésének, integrálódásának szerveként jött létre. Az alapító okmány fokozatos integrálódásra kötelezte a tagállamokat, arra, hogy törekedjenek az egymás közti kereskedelmi és fizetési forgalmat gátló korlátok mérséklésére, mielőbbi megszüntetésére; vámuniók és szabadkereskedelmi övezetek lehetőségeinek tanulmányozására, s amint erre mód nyílik, a magasabb fokú integrációt megvalósító vámunió létrehozására. A tömörülésen belüli integrálódás prioritásának fenntartásával előírta azt is, hogy a tagállamok működjenek közre a világkereskedelem liberalizálását célzó multilaterális kereskedelmi rendszer megteremtésében.³⁷

A washingtoni Európa-politika katonai pillérének megalapozása fáziskésében volt. Truman, szem előtt tartva Woodrow Wilson kudarcát, a törvényhozás egyetértésével kívánta valóra váltani a brüsszeli szerződés támogatására tett 1948. március 17-i ígérését. Ezúttal is Vandenberg szenátor, a kétpárti Európa-politika republikánus híveinek vezetője adott segítséget. A State Departmenttel együttműködve határozattervezetet dolgozott ki, amelyet a szenátus 1948. június 11-én elfogadott. A határozat kimondta, hogy az Egyesült Államok csatlakozik önmagára és kölcsönös segítségen alapuló, nemzetbiztonságát érintő regionális és más kollektív egyezményekhez, s az ENSZ-alapokmány 51. cikkelye értelmében élni fog az egyéni és kollektív önvédelem jogával fegyveres támadás esetén. A határozat elvi állásfoglalás volt. A szenátus egyetértését helyezte kilátásba az ENSZ-alapokmánnyal összhangban levő, védekezést célzó nemzetközi egyezményekhez való csatlakozásra vonatkozóan. Truman elégedett volt az Egyesült Államok külföldi katonai szerepvállalásának útját egyengető határozattal. Rövidesen tapasztalta, hogy a megvalósításig eljutni - hosszú folyamat.³⁸

A brüsszeli szerződést aláíró országok az Egyesült Államok által vállalandó kötelezettségek konkretizálását sürgették. Truman az elnökválasztás előtt kockázatosnak ítélte nemzetközi katonai kötelezettségekre vonatkozó javaslat előterjesztését békeidőben. Ezért 1948 július 2-i állásfoglalásában csak azt szögezte le, hogy a Vandenberg-határozatnak „a lehető legnagyobb mértékben” érvényt kell szerezni, a State Department pedig kezdjen előzetes megbeszéléseket a brüsszeli szerződés aláíróival, tájékoztatóként Kanada álláspontjáról, valamint Norvégia, Dánia, Izland, Olaszország, Portugália és Svédország csatlakozási szándékáról, vizsgálja meg Spanyolország, a nyugatnémet és az osztrák nyugati megszállási zónáknak későbbi csatlakozási lehetőségeit. Döntés született, hogy az Egyesült Államok egyelőre nem vállal katonai kötelezettséget, megfigyelőkkel képviselteti magát a brüsszeli szerződés aláíróinak londoni konferenciáján, az amerikai csatlakozásról a későbbiek folyamán lehet megbeszéléseket kezdeni a kétpárti külpolitika keretei között. Az elnökválasztás miatt szükségesnek mondott óvatosság ellenére nem volt kétséges, hogy az amerikai kormányzat kézben akarja tartani a brüsszeli paktum továbbfejlesztését. Lovett külügyi államtitkár július 6-án megkezdte az előkészítő megbeszéléseket a brüsszeli paktumot aláíró országok és Kanada nagyköveteivel Washingtonban. Szeptember 9-re elkészült az Észak-atlanti Szerződés Szervezete nevet kapott katonai integrációs tömörülés koncepciójának tervezete. Október végéig mind Kanada, mind a brüsszeli paktum aláírói közölték elvi egyetértésüket a tervvel.³⁹

Az 1948-as elnökválasztási kampány során sem a demokrata, sem a republikánus jelölt nem kezelte vitatémaként a külpolitikát. Thomas Dewey republikánus jelölt külpolitikai nézetei jóval közelebb álltak a hivatalos külpolitikához, mint saját pártja izolacionistáinak felfogásához. A nemzetközi katonai kötelezettségvállalásra készülődő Trumant csak Henry Wallace-nak, az 1948 júliusában megalakult Haladó Párt vezetőjének akciói irritálták. Wallace szakadatlan harcban állt a kormány külpolitikájával. Támadta a Truman-doktrínát; felismerte, hogy az elnök és Marshall retorikája közti különbség nem lényegi; kijelentette, nincs

olyan vitás kérdés Washington és Moszkva között, amelyet ne lehetne tárgyalás útján rendezni; a csehszlovák politikai fordulatot Steinhart amerikai nagykövet által bátorított jobboldali államcsínyt meggátló lépésnek minősítette; Truman-Sztálin találkozót sürgetett. Mindaddig ismétlődni fog a csehszlovák ügy, amíg Washington „fegyvert és dollárpolitikát helyez a szovjetek küszöbére” - mondotta, s leszögezte, hogy nincs szovjet inváziós veszély, az Egyesült Államok fenyegetettségének hangoztatása az amerikai fegyverkezés igazolását szolgálja. Truman új típusú megbékítési kísérletnek nevezte Wallace álláspontját, utalva a rossz emléké megbékítési politikára, amely most a Szovjetunióval való kapcsolatok normalizálásáért sikraszálló nézetek megőrzésével jelentett egyet.⁴⁰

A választási előrejelzések megnyugtatták Trumant. Wallace nézetei csekély visszhangra találtak a közgondolkodásban. Talán John Dewey, a neves filozófus fogalmazta meg legpregnansabban a választók zömének véleményét, megállapítván, hogy Wallace a kommunisták eszköze, elnöksége kompromisszumot jelentene a totalitarizmussal. A választási eredmények igazolták az előrejelzéseket. Wallace mindössze 1,1 millió szavazatot kapott. Truman szavazatainak száma 24,1 millió, míg Thomas Dewey-é 21,9 millió volt. A közgondolkodást értetlenség uralta. Hogyan győzhetett az az ember, akiről nemigen hangzott el dicsérő szó, akit a politika iránt érdeklődő amerikaiak zöme véletlen jelenségnek tekintett a Fehér Házban? Ám Trumant sem a találgatás, sem a szavazói eredmény szoros volta nem ingerelte. Elérte célját, saját jogon lett elnök.

1949. február elején folytatódtak a NATO megalapozásának washingtoni munkálatai. A megbeszéléseket a nyugállományba vonult Marshall utóda, Dean Acheson vezette. Két kérdés állt a figyelem középpontjában. Az egyik a létrehozandó észak-atlanti szerződéshez csatlakozó tagállamok megállapítása volt. Több ország érdeklődött Washingtonban a csatlakozás lehetősége iránt. Az első jelentkező Norvégia volt. Külügyminisztere kényes kérdéseket tett fel: kapnak-e garanciát a csatlakozó államok területi integritásuk védelmére, elsőbbséget élveznek-e a katonai segítségnyújtás terén a kívül maradtakkal szemben? Nemleges választ kapott, arra hivatkozva, hogy a cél az egyéni és kollektív önvédelmi rendszer kialakítása. Acheson feltétlenül kerülendőnek tartott bárminő idő előtti kötelezettségvállalást. A norvég kormány a negatív válasz ellenére bejelentette csatlakozását. A példát követte Dánia és Izland. A francia nagykövet Olaszország csatlakozását ajánlotta. A javaslat ellen szóló érveket – hogy ti. Olaszország nem észak-atlanti állam, gyenge a katonai potenciálja – ellensúlyozta a politikai megfontolás: erős a kommunista párt, s kockázatos lenne, ha a magára hagyott állam Kelet felé orientálna. Ez hatott. Portugália tagságának érdekében, tekintettel az Azorszigetek stratégiai jelentőségére, tisztázni kellett Salazar Francóval kötött megneemtámadási és barátsági szerződése ügyét. A portugál nagykövet bejelentette, hogy kormánya tisztázta Madriddal, a két ország közti szerződés nem összeegyeztethetetlen a NATO-val. Spanyolország tagságának ügye többek tiltakozására lekerült a napirendről. Március 17-én a (Norvégiával együtt) nyolc tárgyaló állam alapító tagként történő csatlakozásra hívta fel Olaszországot, Dániát, Izlandot

és Portugáliát. Török- és Görögország, hivatkozva az olasz tagságra, panaszt tett mellőzése miatt. Kérésüket két évvel később teljesítették.

A másik kérdés, az úgynevezett automatikus belesodródás problémája, heves vitákat váltott ki. Az európai nagykövetek, szovjet (és francia részről hangsúlyozottan: esetleg német) támadástól tartva, egyértelmű kötelezettségek vállalását szorgalmazták. Az amerikaiak és kanadaiak vonakodtak ettől. A szerződéstervezet fogalmazói latin-amerikai precedenst, az ENSZ-alapokmány 51. cikkelyét és a Vandenberg-határozatot vették alapul. A tervezet értelmében a felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek; ha ez bekövetkezik, mindegyikük az ENSZ-alapokmány 51. cikkelye által elismert egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, azzal támogatja a megtámadott felet vagy feleket, hogy egyénileg és a többi féllel egyetértésben megteszi azokat az intézkedéseket, amelyeket a békének és biztonságnak az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart.

A vita a „szükségesnek tartott intézkedések” kitétel kapcsán éleződött ki. Az európai nagykövetek kívánságára azzal egészült ki a szöveg, hogy az intézkedések fegyveres erő alkalmazását is magukban foglalják (5. cikk). A 11. cikk értelmében a szerződést a feleknek saját alkotmányos előírásaiknak megfelelően meg kell erősíteniük és végrehajtaniuk. Ez a fogalmazás amerikai értelmezés szerint eleve kizárta az úgynevezett automatikus háborúba sodródást, mert az Egyesült Államok alkotmányának megfelelően a szerződés szenátusi ratifikálásáról intézkedett, ami a végrehajtás előfeltétele volt. Egyes szenátorok ennek ellenére automatikus hadüzenettől tartottak, az amerikai kötelezettségek konkrétumait firtatták, de kisebbségben maradtak. A szenátus 82:13 szavazati aránnyal jóváhagyta az 1949. április 4-én 12 állam képviselője által Washingtonban parafált NATO-szerződést.⁴¹

Truman a washingtoni Európa-politika katonai pillérének fundamentumát alkotó szerződést – némileg ellentétben annak szövegével – az észak-atlanti térség békéjét fenntartó offenzív-defenzív szövetségnek nevezte. Szövegéből két tendencia olvasható ki. Olykor a verbalizmus határát súrolva tesz hitet az ENSZ céljai és alapokmánya mellett. A sokat vitatott 5. cikk azzal az előírással egészült ki, hogy a fegyveres támadás következtében foganatosított intézkedéseket a Biztonsági Tanács tudomására kell hozni, s véget érnek, mihelyt a BT meghozta a szükséges döntéseket. Így módon az 5. cikk összhangban van az Alapokmány 51. cikkével. A szerződés 7. cikke nyomatékosan hangsúlyozza a BT elsődleges felelősségét és az alapokmány rendelkezéseinek érvényét, stb. A másik tendencia a szerződés végrehajtásáról és továbbfejlesztéséről intézkedő előírások konkrétsága, ugyanakkor rugalmas értelmezhetősége. A 3. cikk leszögezi, hogy a felek külön-külön és együttesen, önszegély és kölcsönös segítség útján fenntartják és fejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességüket. A szövetséges országok számára különösen fontos előírás arra kötelezte az Egyesült Államokat, hogy saját fegyveres erőinek fejlesztésén túlmenően gondoskodják szövetségesei védelmi képességének növeléséről. Ez az adott időpontban fegyverek, hadfelszerelések rendelkezésre bocsátásának

kötelezettségét jelentette; egységes parancsnokságnak alárendelt NATO-haderő kérdésével egy évvel később kezdtek foglalkozni. Ugyanezt a tendenciát tükrözi a szervezeti kérdésekről intézkedő 9. cikk és a 10. cikk. Utóbbi lehetővé teszi más európai állam csatlakozását, megnyitva az utat Görög- és Törökország, majd az NSZK tagsága előtt.⁴²

A NATO-szerződés parafálása után Acheson megvitatta Bevin brit és Schuman francia külügyminiszterrel a nyugatnémet állam létrehozásának fő kérdéseit. Kiindulópontjuk az az óhaj volt, hogy csökkenjen a nyugati hatalmak kormányzati felelőssége Nyugat-Németországban s fokozódjék a németeké. Megvizsgálták, milyen jogokat kell fenntartania a nyugati hatalmaknak, amelyekben szerveik közvetlenül intézkednek, s kijelentették, hogy a németek a többi területen a készülőkben levő szövetségi alkotmánynak és a tartományok alkotmányainak megfelelően jogosultak cselekedni, a szövetséges szervek feladata az ellenőrzésre korlátozódik. Acheson megállapította, hogy a cél a német nép legszorosabb integrációja egy európai társulásba egy demokratikus szövetségi állam keretében. Az alapkérdésekről az 1949. április 8-án Washingtonban aláírt egyezmények a következőképpen intézkedtek: a francia megszállási övezet egyesül Bizóniával, a létrejövő Trizóniában (Nyugat-Németországban) megszűnik a katonai kormányzat, megalakul a nyugati hatalmak legfelső ellenőrző szerveként a három főbiztosból álló Szövetséges Főbizottság; megszállási statutum lép érvénybe, amely felsorolja a szövetségesek által fenntartott jogokat a lefegyverzés, a külügyek, a külkereskedelem, a valutaügy, az alkotmánymódosítás jóváhagyása, stb. terén, hangsúlyozva, hogy e jogok megszűnőben levők tekintendők; a szövetségesek óhaja, hogy a német nép a megszállással összeegyeztethető legnagyobb mértékben kormányozza önmagát.

A politikai rendezés a nyugatnémet állam gazdasági alapjának szabályozásával egészült ki. A nyugati hatalmak 1949. április 13-i egyezménye 11,1 millió tonnára emelte a nyugatnémet acéltermelés maximumát, amelyet Bizóniára vonatkozóan 1947. augusztus 29-én – önhatalmúan hatályon kívül helyezve a Szövetséges Ellenőrző Tanács 1946. március 26.-i határozatát – 10,7 millió tonnában állapítottak meg. Az egyezmény a George Humphrey vezette amerikai bizottság 1949. januári jelentése alapján nagyszámú nyugatnémet gyárat mentesített a leszerelés alól; így módon az 1947. októberi háromhatalmi megállapodás nyomán végrehajtott csökkentés után leszerelendőnek nyilvánított üzemek száma tovább zsugorodott: az eredetileg megállapított szám egyharmadát tette ki. Ám ezek leszerelése is kérdéses volt; az 1948-as Foreign Assistance Act értelmében az ECA igazgatója kérhette, hogy a leszerelendő gyárak telephelyükön működhessenek tovább, mert így hatékonyan szolgálják (Nyugat-) Európa újjáépítését. Az egyezmény újraszabályozta a tiltott vagy korlátozott iparágakra vonatkozó előírásokat, számos könnyítést engedélyezett. Nyugat-Németország integrálódásának jelentős instrumentuma volt az 1949. április 28-i Nemzetközi Ruhr Hatóság-egyezmény, amely a nyugati nagyhatalmakéval azonos szavazatszámot biztosított (Nyugat-) Németország számára; az azonos szavazatszám az Egyesült Államokkal, Angliával és Franciaországgal egyenlő státust juttatott a nyugatnémeteknek a Hatóság irányító szervében.⁴³

A három külügyminiszter washingtoni tárgyalásai természetesen nem voltak nézeteltérésektől mentesek. Főként Schuman észrevételei okoztak gondot Achesonnak, aki attól tartott, hogy a franciák különvéleménye megghiúsíthat amerikai-brit-német egyetértéssel hozott döntéseket. Az erőltetett tempójú tárgyalásokon sikerült megtalálnia a francia aggályokat áthidaló formulát. A fő cél, a nyugatnémet állam mielőbbi megteremtése, a három nagyhatalom nézetazonosságát feltételezte. Az időtényező sürgetett. A szovjet kormánnyal történt megállapodás május 23-ra tűzte ki a Külügyminiszterek Tanácsa Párizsban tartandó ülésének kezdetét. A megvitatásra kerülő német kérdésben az legyen a nyugati hatalmak álláspontja – fejtette Acheson –, hogy nem lehet visszaforgatni az idő kerekét. A tömör fogalmazás Washington eltökéltségéről tanúskodott: a nyugatnémet állam megteremtése olyan stádiumba jutott, ahonnan nincs visszaút, a szovjet kormány tudomására kell hozni, hogy Németország újraegyesítése csak a nyugati hatalmak feltételeinek elfogadása esetén valósulhat meg. Az amerikai álláspont alátámasztotta az 1948-as külföldi segélynyújtási törvény 1949. április 19-i módosítása, amely azzal egészítette ki az eredeti elvi nyilatkozatot, hogy az Egyesült Államok népének alapelve *Európa egyesítésének bátorítása*.⁴⁴ A szöveg módosítás az egy évvel azelőtti, gazdasági integrációra vonatkozó deklarációt most (Nyugat-) Európa politikai integrációjának ösztönzésével egészítette ki. Az integrálódási folyamat soron következő láncszeme a nyugatnémet állam létrehozása volt. Május 23-án, a külügyminiszterek párizsi tanácskozásának első napján hatályba lépett a nyugatnémet alkotmány. Az időzítés aligha tanúskodott a nyugati hatalmak kompromisszumkészségéről.

A nyugati külügyminiszterek Acheson álláspontjához igazodtak Párizsban. Felvetették, milyen előnyt jelentene a nyugatnémet területeknek, ha visszaállítanák a keleti zónát is magában foglaló négyhatalmi irányítást, amit Visinszkij külügyminiszter sürgetett. Utaltak arra, hogy a nyugatnémet gazdaságnak nincsenek jóvátétel címén elszállítható feleslegei, a keletnémet gazdaság deficites, a szovjet zónában nem léteznek szabad intézmények; szóvá tették a szovjet tulajdonban levő vállalatok kérdését. Bevin válaszolta a nyugati koncepciót: a nyugatnémet alkotmány legyen érvényes az egész országban, amely politikai és gazdasági egységként működne, területei szabadon kereskedhetnek egymással; a jóvátétel megszűnik; a szovjet tulajdonban levő vállalatok reprivatizálандók; négyhatalmi ellenőrzéssel össznémet választásokat kell tartani valamennyi párt részvételével, kivéve a náciakat. Visinszkij a potsdami megállapodásokhoz való visszatérést, a Szövetséges Ellenőrző Tanács felújítását, a négy övezet német szerveiből alakítandó össznémet államtanács létrehozását és a német békeszerződés eljárási kérdéseinek kidolgozását javasolta. A nyugati hatalmak elvetették a szovjet javaslatokat. Arra a következtetésre jutottak, hogy Visinszkijnek nincsenek a Nyugat számára elfogadható javaslatai. A békeszerződéssel összefüggő szovjet javaslatról az volt Acheson magánvéleménye, hogy ostoba ötlet olyan témával kapcsolatos eljárási kérdésekbe bonyolódni, amelynek lényegét illetően fényévnyi távolságra van egymástól a Nyugat és a Szovjetunió.⁴⁵ A külügyminiszterek tárgyalása nem mozdította elő a német kérdés megoldását. A nyugati hatalmak kész tények elé

állították a Szovjetuniót. A washingtoni koncepció értelmében Nyugat-Európa egyenjogú tagjává akarták fogadni az újraegyesített Németországot. A Szovjetunió elutasította feltételeiket és a mögöttük meghúzódó törekvéseket. Következésképpen koncepciójuk a nyugatnémet állam integrálódásának előmozdítására korlátozódott. Az 1949. szeptember 20-án megalakult Német Szövetségi Köztársaság a washingtoni Európa-politika gazdasági pillérének szervezeteként létrehozott OEEC egyenjogú tagjává vált. A szovjet álláspont egyes elemei a kibontakozás irányába mutattak ugyan, de konkrétumokat tartalmazó békeszerződéstervezet meggyőzőbben jelezte volna a kompromisszumkészséget. Visinszkij habitusa, tárgyalási stílusa nem volt alkalmas a hidegháború jegének megtörésére. Megjegyzendő, hogy az olajág átnyújtására – ilyen szándék esetében – Acheson sem lett volna megfelelő ember.

Időközben folytak az Európa-politika katonai pillérével kapcsolatos munkálatok. A katonai szervek nekilendült fantáziája 30-40 milliárd dolláros kezdeti beruházásokkal és nagy összegű évi kiadásokkal számolt. A politikatervezési csoport a nyugat-európai gazdasági talpraállítás támogatásának prioritásából kiindulva évi 1-2 milliárd dollárt kitevő katonai célú kiadást javasolt. Truman 1949. július 25-én 1,4 milliárd dollárra rugó katonai segítségnyújtási programot terjesztett a Kongresszus elé. A fogadtatás nem volt kedvező. Úgy tűnt, a kétpárti külpolitika nem funkcionál. A hangadó törvényhozók sokallották a kért összeget, a katonai segítség elhalasztását és a NATO-országok stratégiai és szervezési terveinek előzetes megvitatását ajánlották. A State Department a halogatás elhárítása érdekében átdolgozta az előterjesztést. A képviselőház nagy szótöbbséggel felére csökkentette az alóirányzatot. A szenátus által megszavazott összeg közelebb állt a kormány javaslatához. Hátravolt még a két ház között egyeztetés. A törvényhozás a szenátusi verziót tette magáévá. A döntésben közrejátszott a szovjet atombombakisérlet sikeréről hírt adó szeptember 25-i moszkvai bejelentés. Megszűnt az amerikai atommonopólium. Az elnök 1949. október 6-án aláírta a katonai segítségnyújtásról intézkedő törvényt (Mutual Defense Assistance Act), amely 1,2 milliárd dolláros felhatalmazást tartalmazott.

1949 őszén befejeződtek az amerikai Európa-politika gazdasági és katonai pillérének megalapozási munkálatai. Kelet-Európa lemaradt a formálódó nyugati integrációhoz képest.

JEGYZETEK

1. *Memoirs by Harry S. Truman. Vol. 1. Year of Decisions.* Garden City, N. Y., 1955. 537-538.
2. Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Bp., 1969. 381-382.
3. A tengerszorosok ellenőrzésére vonatkozó montreux-i egyezményt l. *Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945.* Bp., 1966. 380-392.
4. *Dean Acheson: Present at the Creation.* New York, 1969. 195-196., 198-200.; *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers (a továbbiakban: FR).* 1946. Vol. 7. 235-237., 840-842., 916-917.

5. *Robert J. Donovan*: Conflict and Crisis. The Presidency of Harry S. Truman, 1945-1948. New York, 1977. 278.; FR 1947. Vol. 5. 32-35., 35-37.; *Acheson* i.m. 217-219.
6. *Acheson* i.m. 219.; a helyzetjelentés Nyugat-Európára vonatkozó részét J.M. Jones „The Fifteen Weeks” c. műve (New York, 1964) alapján idézi *John Lukacs*: Az Egyesült Államok 20. századi története. Bp., 1988. 300. Lukacs kommentárja: „Ez az okfejtés nemcsak Sztálin nyugat-európai szándékainak (feltehetőleg szándékos) félreértéséről tanúskodott, de arról is, hogy előadója rosszul ítélte meg Európa tényleges politikai helyzetét.”
7. *Acheson* i.m. 220-22.; *David McLellan - John W. Reuss*: Foreign and Military Policies. In: The Truman Period as a Research Field. Columbia, Miss., 1967. 56.; *Barton J. Bernstein*: American Foreign Policy and the Origins of the Cold War. In: Politics and Policies of the Truman Administration. Chicago, 1970. 40.
8. *Thomas G. Paterson*: The Quest for Peace and Prosperity: International Trade, Communism, and the Marshall Plan. In: Politics and Policies of the Truman Administration. 91-92.
9. *Acheson* i.m. 221.
10. *Leonard P. Liggio*: American Foreign Policy and National-Security Management. In: A New History of Leviathan. New York, 1972. 242-243.
11. A távirat „The Sources of Soviet Conduct” címmel a Foreign Affairs 1947. júliusi számában X jelzéssel került nyilvánosságra. Köztudott volt, hogy Kennan a szerző.
12. *James Byrness*: Speaking Frankly. London, Toronto, 1947. 302
13. A Truman-doktrínát *Halmosy Dénes*: Nemzetközi szerződések 1945-1982. Bp., 1985. 119-125. A doktrína teljes szövegét l. Department of State Publication 2785. Idézi *Ronald J. Stupak*: American Foreign Policy. New York, San Francisco, London, 1976. 185-190.
14. *Acheson* i.m. 223-224. Az egyik kiegészítés például azt indítványozta, hogy az elnök legyen köteles visszavonni a segítséget a támogatott ország lakosságának többségét képviselő kormány kérésére. Nem volt nehéz átlátni, hogy mivel a két országban nem az amerikai demokráciafel-fogásnak megfelelő kormányok vannak hatalmon, nem kerülhet sor a segély visszavonására.
15. *Acheson* i.m. 225.
16. Idézi *Robert H. Ferrell*: Truman Foreign Policy. In: The Truman Period as a Research Field. Univ. of Missouri, 1974. 38.
17. Memoirs by Harry S. Truman. Vol. 2. Years of Trial and Hope. Garden City, N.Y., 1956. 107-108.
18. FR 1947. Vol. 3. 209. A tényleges 1947. évi exporttöbblet 8,7 milliárd dollárt tett ki. The Statistical History of the United States from Colonial Times to the Present. New York, 1976. 884.
19. *Donovan* i.m. 290-291.
20. *Acheson* i.m. 228-229.
21. Uo. 230-232.
22. A Marshall-beszédet l. Nyugat-Európa, az Egyesült Államok és a nemzetközi helyzet 1945-1955. Szöveggyűjtemény. Szerk. Zsigmond László. Bp., 1971. 227-228.
23. *Charles Bohlen*: The Transformation of American Foreign Policy. New York, 1969. 90-91.
24. *Eric F. Goldman*: The Crucial Decade - and After. New York, 1960. 74-75.; *Acheson* i.m. 232.
25. *V.M. Molotov*: A külpolitika kérdései. Bp., 1949. 551-565.; New York Times, 1947. jún. 18.
26. A brit pénzügyi fejleményeket l. *Láng Imre*: Nemzetközi gazdasági és pénzügyi szervezetek kialakulása és tevékenysége a II. világháborút követő években. Bp., 1970. 235-240.

27. A párizsi értekezleten Anglia, Ausztria, Belgium, Dánia Franciaország, Görögország Hollandia, Írország, Izland, Luxemburg, Norvégia, Olaszország, Portugália, Svájc, Svédország, Törökország képviseltette magát. A Washingtonba továbbított jelentésben figyelembe vették Németország amerikai-brit és francia zónájának szükségleteit is. Documents on American Foreign Relations 1947. Vol. 9. Princeton, 1949. 183-184., 195-197.
28. Documents on American Foreign Relations uo. 220-228.; *Paterson* i.m. 87-88., 93-94., 96.
29. A Decade of American Foreign Policy. Basic Documents, 1941-49. Washington, 1950. 1285-1297.
30. Memoirs by Harry S. Truman. Vol. 2. 241-242.
31. A szovjet- finn tárgyalások 1949. április 6-án barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírásával végződtek.
32. Memoirs by Harry S. Truman. Vol. 2. 243. A dunkerque-i brit-francia szerződés kölcsönös segítségnyújtásra kötelezte a feleket újabb német agresszió esetén.
33. A Szovjetunió és a berlini kérdés. A Szovjetunió külügyminisztériumának okmánygyűjteménye. Bp., 1949, 4-5; Szöveggyűjtemény 1945-1955 256-257.
34. A Szovjetunió és a berlini kérdés. 4-17.
35. Szöveggyűjtemény, 1945-1955. 258-260.
36. A Decade of American Foreign Policy. 1299., 1301-1321.; Szöveggyűjtemény 1945-1955. 242-245. A kétoldalú megállapodásokat, Svájc kivételével, a 27. jegyzetben felsorolt országok képviselői, valamint Bizónia, Németország francia megszállási övezete és Trieszt angol-amerikai zónája katonai parancsnokai írták alá. A „megfelelő” árfolyam kialakítására vonatkozó előírás az egyes országok valutái paritásának a Nemzetközi Valutaalap engedélyével történő kiigazítására vállalt kötelezettséget jelentette.
37. Documents on European Recovery and Defence. London, New York, 1949. 69-77. A multi-laterális világkereskedelmi rendszer megteremtésének tervével kapcsolatos munkálatokra l. a 26. jegyzetben hivatkozott monográfiát.
38. Szöveggyűjtemény 1945-1955. 286-287. A határozat többi pontja (a vétőjogról való lemondás, az ENSZ-alapokmány felülvizsgálása stb.) a tervezet elfogadtatásának megkönnyítését szolgálta, s a korabeli washingtoni aspirációkról tanuskodott.
39. Memoirs by Harry S. Truman. Vol. 2. 246-248.
40. *Karl M. Schmidt*: Henry Wallace. Quixotic Crusade 1948. Syracuse Univ., 1960. 74-77., 84-86.
41. A NATO-szerződés előkészítésére l. *Acheson* i.m. 276-286. A szerződést Anglia, Belgium, Dánia, Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Norvégia, Olaszország és Portugália írta alá.
42. A NATO-szerződést l. *Halmosy Dénes*: Nemzetközi szerződések 1945-1982. 172-178.
43. *Acheson* i.m. 286-290.; az 1949. áprilisi egyezményeket l. Szöveggyűjtemény 1945-1955. 266-270.; *Halmosy*, uo. 179-183.
44. A Decade of American Foreign Policy. 1322. Kiemelés tölem - L. I.
45. *Acheson* i.m. 290-301.